

SKEGGETOFTA OCH AMBJÖRNATORP

Jag vill lansera teorin att det är en storman eller stormanssläkt med tillnamnet Skagha som gett Skeggetofta socknen dess namn. Kyrkan byggdes på Skaghas tomt. Den kom att heta Skaghatomta vilket blev Skeggetofta. De magnifika domarringarna kan ha ett samband med denna storgodsägarläkt. De kan vara släktens förkristna begravningsplats.

Enligt en folksägen som alla i bygden vuxit upp med förklaras ortnamnen Ambjörnarp och Sjötofta så: det bodde en storman på Högalid i Ambjörnarp som hette Ambjörn som var gift med en kvinna i Sjötofta som hette Skägga. De ville bygga en kyrka men kunde inte enas om platsen. Ambjörn byggde sin kyrka i Ambjörnatorp (Ambjörnarp) och Skägga sin i Skäggetofta (Sjötofta).

Det enda trovärdiga i denna folketytologiska sägen är att Sjötofta länge hette Skäggetofta, vilket förkortades till Skäta. Kanske detta klingade lite vulgärt och så bytte man någon gång under 16 – 1700-talet namnet till Sjötofta. Ordet Skeggetofta möter ännu i Gustav Vasas registratur och 1500-talet ut. Ambjörnatorp blir under 1500-talet Ambjörnarp. Namnbyten därför att något gammalt ortnamn inte upplevs tillräckligt värdigt förekommer på andra håll i bygden. Gården Svinåsa i Tranemo fick runt sekelskiftet 1900 det traditionslösa namnet Bratteborg. Man visste väl inte att Svinåsa inte syftade på gårdens inbyggare utan avslöjade den betydelse svinhållningen hade i de rika ekskogarna fram till i varje fall 1500-talet.

Skeggetofta medeltida kyrka uppfördes i närheten av en begravningsplats från folkvandringstid. Begravningsplatsen är utmärkt av ett femtontal domarringar och hör till Västergötlands ovanligare minnen från denna tid. Den "restaurerades" hårdhänt runt 1950 så att det idag är svårt att avgöra hur den ursprungligen såg ut och hur många stenringar som en gång fanns. Inte blev det lättare av att Västra stambanan har dragits i kanten av gravfältet. Om några stenar försvann då är idag omöjligt att avgöra, men det är troligt.

Gravfältet avslöjar att någon gång under åren 250 – 500 e Kr var det som senare kallades Skäggetofta en betydande bygd med stormän mäktiga nog att resa dessa domarringar. Bygden ligger i dalgången till en å i Ätrons vattensystem som i Sjötofta idag kallas Kalvån. Man kan räkna med att en väg längs denna å av och till varit livligt trafikerad av danska trupper på väg in i centrala Västergötland. I några ortnamn lever ännu minnet av denna tid, som Vilingen och Danskens kassakista. Några kilometer söder om gravfältet finns vid det gamla säteriet Prinsdalen en ovanligt välbevarad domarring. I Ambjörnarp sju kilometer uppåt landet finns en domarring vid Lida gård.

Gravplatsen och därmed också kyrkplatsen i Sjötofta ligger inte centralt i socknen utan längst ner i sydväst, på gränsen till Håcksvik och Örsås. Bebyggelsemässigt och agrart ligger Sjötoftas tyngdpunkt en dryg halvmil längre mot nordost. Att gravplatsen och kyrkan lades där den lades tyder på en medveten placering. Gravplatsen med domarringarna hade skapat en tradition av att här var ett centrum av något slag, bebyggelsemässigt, kanske kultiskt, kanske som en central samlingsplats.

Normalt fick en socken namn efter stomgården. Gården bör på medeltiden ha hetat Skeggetofta stom. Placeringen av kyrkan på gårdens ägor gav socknen namnet Skäggetofta. Varifrån kommer då ordet Skägga? Jag vill peka på ett intressant brev som en alternativ förklaring till den förmögna fru Skägga gift med Ambjörn på Högalid.

I ett brev från 17 april 1270 byter Birger Jarls son kung Valdemar till sig den småländska gården Holmstenstorp av den gode herr Arvid som kallas Skagha ("dicti Skagha" i den latinska grundtexten). Den gode herr Arvid (ett epitet som bara ges till adelsmän och präster) är en i övrigt okänd storman i södra Kinds förflutna. Var han bodde anges inte, men däremot förtecknas vad han fick i gengäld av kungen. Herr Arvid fick befrielse från skogsskatt, landsskatt och lagmansskatt för evärdlig tid inom ett område som inneslöts av Gräskeshall, Mjöbäck, Mjömosse, Wellandapit (väl närmast Källängen), Stockasjön, Abborrasjön, Hornbetan och därifrån längs sjöarna mellan Finnveden och Kind. (Jag har översatt de medeltida namnen till modern svenska).

Inte nog med det. Herr Arvids moder (ej namngiven) och broder Gustav (Gödstai) fick samma skattebefrielse för ett område inneslutet av Spadasjön, Rythamosa (Rödemosse ?), Yrtadal (Örtadal ?), Björnsjön, Porssjön, Brännemosse, Boda ås, Kroksjö os, Stegelhult, Åbygget, Rudebäck, Gräskan, Stegelvik, Gräskelid, Skalledal, Hagasjön och Gräskan.

En del av namnen är svåra att idag lokalisera men här är tillräckligt många namn för att kunna lokalisera herr Arvids gårdar till ett område som innesluts av Gräskan, Abborrhultasjön och Hornbetasjön i Sjötofta och Majsjön i Våthult/Bosebo. Herr Gustav och hans mor hade ett område som innesluts av Spaen, Björnsjön, Stegelhult, Gräskan, Skalleberget och området norr därom upp mot herr Arvids gods.

Uppenbarligen hade släkten ett betydande antal gårdar i Sjötofta, Håcksvik och Bosebo socknar. Vi möter alltså här en storgodsägarläkt i södra Kind i slutet av 1200-talet. Det var vid denna tid ytterligt ovanligt med släktnamn andra än att sonen ärvde faderns namn. Arvid Svenssons son fick heta Sven Arvidsson och så fortsatte det. Framåt och bakåt i tiden. Ibland hade man bara förnamnet följt av ett i och ett gårdsnamn. Tillnamn gavs endast till kungar och större godsägare.

Man skall akta sig för att bygga upp alltför vittfamnande teorier på ett enda brev, men vi kan konstatera att detta brev skrevs före Alsnö stadga 1279 och att denna stormannasläkt byggde upp sin position på ett jordinnehav som tydligen omfattar minst halva Sjötofta och delar av dagens Bosebo och Håcksvik. Att de befriades från skogsskatt i en tid då landskapet dominerades av skog av ädla lövträd där både svin och kreatur på grund av det då varmare klimatet kunde gå ute året om och beta fritt var helt visst för herr Arvid av ett betydande ekonomiskt intresse.

Inget sägs om hur länge herr Arvids anfäder ägt dessa gårdar, om de ägde fler gårdar än de som befriades från skatt eller om namnet Skagha är att betrakta som ett släktnamn. Herr Arvid hade uppenbarligen utöver gårdarna i Sjötofta och Våthult/Bosebo i varje fall en gård i Småland, Holmstenstorp, kanske fler. Det är inte otroligt att Arvid Skagha eller andra i hans släkt ägde jord också i den del av Skeggetofta där kyrkan byggdes och att kyrkan byggdes där den byggdes därför att här låg ett ekonomiskt maktcentrum.

Enligt Elof Hellquists Etymologisk ordbok har ordet Skagha att göra med något som sticker ut, till exempel skägg. Det går igen i udden Skägga på Värmdö och Skagen på Jylland. Det kan också syfta på skog. I fornsvenskan finns ett tillnamn skaghe. I norska och isländska finns skaga. Om det fanns en kvinna vid namn Skägga bör hon rimligen ha med herr Arvids namn Skagha att göra. Och vare sig fru Skägga fanns eller inte bör den gode herr Arvids tillnamn ha med alla de skogsegendomar att göra som han var ägare till.

Jag vill därför lansera teorin att det är en storman eller stormansläkt med tillnamnet Skagha som gett socknen dess namn. Kyrkan byggdes på Skaghas tomt. Den kom att heta Skaghatomta vilket blev Skeggetofta.

Domarringarna kan ha ett samband med denna storgodsägarläkt. De kan vara släktens förkristna begravningsplats.

Kung Valdemars brev till Arvid Skagha i förening med domarringarna ställer oss inför frågan om Sjötofta-bygdens utveckling under sen järnålder och vikingatid. Någonstans i Sjötofta (kanske vid Stommen) finns stolphålen efter herr Arvids samt (kanske i Bosebo) hans moders och broder Gustavs stormansgårdar. Någonstans i närheten av den nuvarande kyrkan i Sjötofta finns också resterna av den första kyrkan. Kanske var det under medeltiden till och med två, först en stavkyrka och sedan en stenkyrka. Kung Valdemars brev och domarringarna gör det uppenbart att namnet Skeggetofta inte bara är av intresse för dem som idag bor i Sjötofta.

Det är en ren slump att vissa brev från denna tid bevarats. Tidens tand i form av fukt, eldsvådor och ovilja att bevara gamla dokument har gjort att det mesta försvunnit. Dock finns ett arvskiftesbrev från 1340-talets Sexdrega där sex arvingar får 6 - 8 gårdar vardera jämte skogar. Arvid Skagha och hans familj var således inte unika i Kind i fråga om att inneha stora godskomplex. I Sexdrega fanns familjen Åbjörnsson som, med rötter i Småland, ägde cirka 50 gårdar, kvarnar och skogar.

Domarringarna i Sjötofta, Kung Valdemars brev från 1270 och arvskiftet i Sexdrega 1346 leder oss till frågor om näringsliv och befolkningsutveckling i Kind under medeltiden, om bygdens dåtida kontakter med omvärlden, om dåtida sociala strukturer och om kristendomens intåg i södra Kind. Bygdens historia före digerdöden och klimatförsämringen runt år 1400 är värd ett fördjupat studium.

(© Bengt Wadensjö, 2010.)